

Організаційно-економічний механізм нарощування ресурсного потенціалу агроформувань

Терещенко С.І. к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Вектор розвитку ресурсного потенціалу аграрного формування обумовлюється ефективністю механізмів його формування та використання. Оскільки будь-який господарюючий суб'єкт об'єктивно інтегрований в економічний простір систем більш високого рівня, то, очевидним є внутрішній механізм його функціонування, який буде формуватися під впливом системоутворюючих механізмів регіонального та макроекономічного рівнів. Дійсно, неоднорідність ресурсів обумовлює внутрішню специфіку їх відтворення, а особливості господарського механізму регламентують умови їх формування та використання. Виходячи з цього, доцільним є обґрунтування системи заходів щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму реалізації процесів нарощування ресурсного потенціалу аграрних формувань.

Категорія «механізм» у перекладі з грецької «*mechanē*» означає «зброя», «машина»; у першому визначенні – це послідовність станів, процесів, які визначають собою будь-які дії, явища; у другому – система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності. Термін «механізм» у вітчизняній науці почав широко використовуватися ще у ХХ ст. (60-ті роки). Зокрема, було введено поняття «господарський механізм економічної системи», в якому робився наголос на конкретній рушійній силі функціонування системи [1].

Економічна теорія характеризує термін механізм як систему, призначену для забезпечення організації, функціонування і життєдіяльності господарчого суб'єкта. Структура і зміст механізму змінюються у процесі розвитку суспільного виробництва. Ряд вчених-економістів розглядають механізм як складну, багатопланову систему, проте висвітлюють лише його складові. [2, 3].

В економічній літературі як синонім терміну «організаційно-економічний механізм» використовується цілий ряд інших термінів: «господарський механізм», «економічний механізм», «організаційний механізм», «механізм управління» тощо (табл.1.)

1. Дефініції основних понять

Поняття	Сутність
Господарський механізм [2]	комплекс органічно взаємозалежних форм, методів, засобів, структур, нормативів і інших важелів господарювання, призначених для реалізації задач і досягнення цілей виробничої системи.
Економічний механізм [3]	сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси та їх регулювання.
Організаційний механізм [4]	інтеграційний фактор або сукупність факторів, що поєднують функціонування всіх автономних елементів у рамках цілого.
Механізм управління [4]	сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільністю мети, за допомогою яких здійснюється узгодження суспільних, групових і особистих інтересів, забезпечуються функціонування і розвиток підприємства як соціально-економічної системи.
Організаційно-економічний механізм [6]	система формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів.

Джерело: сформовано автором

Організаційно-економічний механізм є способом забезпечення реалізації вимог об'єктивних законів у ході суб'єктивної людської діяльності. Він визначає правила економічної поведінки, орієнтуючи аграрні формування у напрямі реалізації визначених цілей. Очевидним є те, що організаційно-економічний механізм значно ширший за сферу дії економічних законів та конкретних форм їх прояву, оскільки охоплює, крім базисних, і надбудовні відносини, а саме: політичні, ідеологічні, морально-етичні, правові тощо. Слід зазначити, що у складі організаційно-економічного механізму виділяються самостійними об'єктами наступні сфери: державно-правова, господарсько-правова, адміністративно-виконавча, державного і господарського управління, самоуправління, самоврядування тощо. Рівночасно кожна із цих сфер має свій

механізм. Природа механізму впливає з економічних інтересів різних соціальних груп як однієї з основних форм прояву виробничих відносин і забезпечення простору для суспільно-економічного прогресу. Отже, економічний механізм формується з урахуванням інтересів, впливу на них, управління інтересами та через інтереси, реалізації економічних інтересів, сукупність яких становить рушійну силу суспільного розвитку.

Питання розробки ефективного комплексного організаційно-економічного механізму нарощення ресурсного потенціалу аграрних формувань є особливо актуальним для України в нових економічних умовах змін пріоритетів у процесі реструктуризації та трансформації національної економіки, у тому числі на користь аграрного сектору. Прогресивний розвиток при цьому визначається ефективністю управління об'єктами системи, що досліджується.

На думку автора, організаційно-економічний механізм нарощення ресурсного потенціалу аграрного формування – це сукупність всіх можливих практичних заходів, засобів та важелів організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, управлінських рішень, які формують і впливають на порядок реалізації функцій розподілу обмежених ресурсів суспільства, що сприяє досягненню очікуваних економічних, соціальних та інших результатів. Він повинен бути гнучким й адекватним до змін і темпів розвитку економіки самого господарюючого суб'єкту та держави в цілому, а також включати систему принципів, інструментів, методів, завдань та функцій.

А. Фонотов [5], досліджуючи принципи формування господарського механізму, відзначає, що господарський устрій кожного суспільства реалізується у вигляді інституціонального оформлення фундаментальних принципів господарювання. Ці принципи базуються із первісних вимог щодо ефективного використання обмежених ресурсів з метою забезпечення життєдіяльності суспільства і кожним конкретним суспільством усвідомлюються, формуються і реалізуються по-різному. Цілком можливо, що

в силу історичних та культурних традицій, релігійних, моральних, ідеологічних обмежень інституціональна структура не містить будь-яких важливих елементів або ж якісь необхідні зв'язки між елементами відсутні. Але повнота інституціональної структури ще не створює гарантії збалансованого та гармонійного розвитку суспільного виробництва. Важливим є врегулювання зв'язків між її елементами, тобто необхідно виробити певні правила взаємодії між господарськими суб'єктами з приводу виробництва, споживання обміну і розподілу ресурсів і продуктів, які використовуються в господарській системі. Ці правила, регулюючи інтенсивність здійснення інституціональних функцій, і є господарський механізм. Поєднання повноти і збалансованості інституціональної структури і господарського механізму визначає збалансований характер функціонування економіки. У зв'язку з цим, А. Фонотов приходить до висновку: «теза щодо виникнення дисбалансів і дефіцитів внаслідок недостатності окремих ресурсів або недоліків структурної політики багато в чому некоректна»[5]. Основними причинами розбалансованості економіки, на його думку, є розбалансованість господарського механізму і недосконалість інституційної структури.

Отже, цілком очевидним є той факт, що складність господарського механізму та його функціональне призначення визначатимуться рівнем складності системи, що його обслуговує. Так, в широкому розумінні цього слова, термін «господарський механізм» застосовується на рівні макроекономічних систем, тоді як стосовно підприємств (рівень мікроекономічних систем), як правило, мова йдеться про організаційно-економічний механізм. Схема організаційно-економічного механізму аграрного формування наведена нижче (рис.1).

Наукові дослідження підтверджують, що оцінка наявного ресурсного потенціалу потрібна для визначення витрат виробничих ресурсів, необхідних у процесі оптимізації народногосподарських і галузевих пропорцій розвитку, обґрунтовані пріоритетних напрямів інвестиційної політики. Ресурсний

потенціал може бути основою для прогнозування обсягів виробництва товарів та послуг за видами економічної діяльності.

Рис. 1. Основні елементи організаційно-економічного механізму аграрного формування

Показники оцінки ресурсного потенціалу можуть знайти застосування в системі оподаткування підприємств, оцінці і стимулюванні матеріального виробництва. Більш детальний аналіз цієї економічної категорії дозволяє виділити три основні компоненти, що формують організаційно-економічний механізм аграрного формування це: структурні елементи, функціональні елементи та забезпечуючі елементи. Структура економічного середовища функціонування мікроекономічних систем визначається, в першу чергу, ступенем впливу держави через відповідні інституційні структури на певні умови господарювання. В умовах централізованої економіки, що передбачає практично тотальне регулювання всіх сфер соціально-економічної діяльності та

забезпечує досить високий рівень стабільності макроекономічного середовища та її структури, багато функцій організаційно-економічного механізму підприємств практично не використовуються і реалізовувалися формально за допомогою інструментів, встановлених в рамках державної політики. Реформування існуючого господарського механізму у відповідності до курсу радикальних економічних реформ докорінно трансформувало систему методів і інструментів щодо регулювання виробничих відносин. Перехід до ринкових форм функціонування та зміна структури зовнішнього середовища потребували кардинальної трансформації всіх елементів господарського механізму.

Отже, структура підприємства складається з: організаційно-правової форми господарювання, яка регламентує систему відносин з приводу виробництва, обміну, розподілу і споживання; з організаційної структури, яка формує взаємозв'язок структурних елементів системи; та структури управління, яка регламентує сукупність відносин з реалізації всіх функцій в рамках парадигми розвитку самого підприємства відповідно до структури економічного середовища його функціонування. Тобто структурні елементи складають відповідний базис організаційно-економічного механізму, який забезпечує дію об'єктивних економічних законів розвитку соціально-економічних систем.

Функціональні елементи організаційно-економічного механізму аграрних формувань утворюються у вигляді окремих підсистем, які об'єднують сукупність специфічних методів та інструментів, що дозволяють реалізувати функції цього механізму. Сукупність даних функцій можна представити у вигляді двох різних за рівнем груп. Перший рівень - група функцій, яка виникає у середині системи з приводу регламентації всього спектру соціально-та організаційно-економічних відносин; тоді як друга група - пов'язана з адаптацією системи до структури зовнішнього середовища і умов функціонування. Таким чином, до функціональних елементів першого рівня відносяться: система господарювання, система внутрішньогосподарських

відносин, система господарського обліку та система планування. Функціональні елементи другого рівня представлені системою маркетингу, фінансовою системою, податковою системою і системою страхування. Відокремлено серед функціональних елементів стоїть система соціального розвитку.

У контексті наших досліджень під системою господарювання розуміється сукупність соціально-економічних, організаційних та технологічних відносин, які регламентують процес функціонування виробничої підсистеми в частині її формування та раціонального використання всіх видів ресурсів за конкретних умов господарювання. Система внутрішньогосподарських відносин забезпечує дотримання принципів збалансованого розвитку структурних елементів системи і включає в себе, в тому числі, систему трудових відносин, на основі використаних форм та інструментів економічного стимулювання всіх учасників процесу відтворення. Функція оцінки стану аграрного формування реалізується через систему господарського обліку, який дозволяє сформувати інформаційну базу для необхідного коригування структурних параметрів системи та траєкторії її розвитку. Обґрунтування перспективних параметрів для діяльності аграрного формування та заходів з їх досягнення є прерогативою системи планування. Безумовно, ці функціональні елементи організаційно-економічного механізму підприємства формуються і регулюються під впливом зовнішнього середовища функціонування, але вектор їх впливу лежить в площині самої системи, тоді як вектор функціональних елементів другого рівня спрямований на максимальну адаптацію системи до структури зовнішнього середовища при заданих або прогнозованих діапазонах коливань умов розвитку системи. Так, наприклад, система маркетингу - реалізує функції обміну між підприємством і елементами зовнішнього середовища; фінансова система - забезпечує формування джерел розвитку підприємства як за рахунок власних, так і за рахунок залучених коштів; податкова система - регламентує відносини підприємства з бюджетом і

позабюджетними фондами, а система страхування - створює умови управління окремими видами ризиків.

Значить, формування збалансованих виробничих систем, які забезпечують вихід на оптимальні ресурсні пропорції і зростання ресурсного потенціалу системи, створює об'єктивні передумови максимізації економічної ефективності функціонування самої системи. Але зростання економічного потенціалу системи може бути забезпечено при одному і тому ж рівні ресурсозабезпеченості та інвестиційно-ресурсного потенціалу системи. Так, за рахунок активної маркетингової політики, яка виражається, наприклад, у встановленні прямих господарських зв'язків, аграрне формування може отримувати додатковий ефект, не змінюючи своїх ресурсних пропорцій. Удосконалення фінансової системи дозволяє шляхом раціоналізації схем фінансування домогтися не тільки скорочення затрат на обслуговування залучених і позикових коштів, а й забезпечити фінансову рівновагу через оптимізацію матеріально-грошових потоків. Можливість вибору альтернативних варіантів оподаткування в рамках чинного законодавства робить податкову систему важливим інструментом адаптації підприємства до зовнішніх умов господарювання відповідно до стратегії і тактики розвитку системи. Високий рівень ризиків сільськогосподарського виробництва вимагає використання специфічних методів та інструментів із страхування. Досвід функціонування аграрних формувань у нестабільному середовищі дозволяє зробити висновок про те, що за рахунок внутрішніх резервів мікроекономічні системи можуть хеджувати лише незначну частину ризиків, тоді як для страхування ризиків з найбільш серйозними наслідками потрібні спеціальні інститути.

Підсумовуючі, слід сказати про те, що нарощування ресурсного потенціалу вимагає від аграрного формування реалізації комплексу заходів у трьох ключових напрямках:

- по-перше, в частині дослідження оптимальних ресурсних пропорцій за рахунок використання власних і залучених інвестиційних коштів;
- по-друге, у виборі адекватних систем ведення господарства та внутрішньогосподарських відносин;
- по-третє, у створенні механізму адаптації параметрів системи до змінних умов господарювання.

Слід зазначити і те, що навіть при максимальній адаптації системи до мінливих умов функціонування ефект може бути мінімальний, якщо ці умови формуються без врахування балансу інтересів усіх агентів економічних відносин. В економічно розвинених країнах контроль за дотриманням цього балансу вважається прерогативою держави, яка, використовуючи різні інструменти і важелі, забезпечує певні пропорції розвитку всіх елементів макроекономічних систем.

Тобто державне регулювання становить базис господарського механізму макроекономічної системи, формуючи як структуру всього макроекономічного середовища, так і способи реалізації функцій, що виникають під впливом об'єктивних економічних законів. Дійсно, в умовах суспільного поділу праці в будь-якій економічній системі здійснюється координація діяльності окремих, але взаємопов'язаних господарських одиниць, приймаються економічні рішення і здійснюється вибір між альтернативними можливостями використання обмежених ресурсів.

Історія, на думку В. Кушилїна і Н. Волгіна, створила три таких механізми координації економічного життя: традиція, команда, ринок [4]. Економічна система, що функціонує на основі сформованих звичаїв, звичок, способів мислення, отримала назву «традиція». Механізм координації, що отримав назву «команда», заснований на свідомій діяльності центрального органу влади, що координує і направляє економіку на виконання певних цілей.

Слід зазначити, що чисто традиційної, командної або ринкової економіки ніколи не існувало, просто одна з цих форм превалювала і створила

базис того чи іншого господарського механізму. Основу сучасної організації національного господарства розвинутих країн становлять: ринок і державне макроекономічне регулювання. Оскільки основною функцією господарського механізму є вирішення протиріч між різними елементами соціально-економічних систем, то очевидно, що «існує досить широкий спектр функцій в управлінні економікою і суспільством, які можуть реалізовуватися ... тільки на рівні політики держави» [4,с.69]. До них, як правило, відносять: правове забезпечення економічної діяльності, організація грошового обігу, виробництво так званих суспільних товарів і послуг, мінімізація трансакційних витрат, антимонопольне регулювання і розвиток конкуренції, оптимізація впливу екстерналій, перерозподіл доходів в суспільстві, підтримка оптимального рівня зайнятості, проведення регіональної політики, реалізація національних інтересів у світовій економіці тощо.

Ці функції реалізуються через конкретні форми регулювання економіки з боку держави, що припускають використання спеціальних економічних інструментів і важелів. На думку Б. Райзберга, до їх числа відносять: безпосереднє державне управління рядом галузей і об'єктів, податкове та грошово-кредитне регулювання, бюджетне регулювання, регулювання через формування державних програм і замовлень, цінове регулювання, регулювання трудових відносин і умов та оплати праці, соціальне регулювання, контроль за використанням навколишнього середовища, регулювання за допомогою обмежень тощо [6].

Проте, нарощування ресурсного потенціалу не є самоціллю соціально-економічних систем. Динамічний і відкритий характер їх функціонування передбачає підпорядкування інтересів розвитку окремих функціональних і структурних елементів цілям стійкого відтворення у відносно тривалій перспективі.

У цьому зв'язку слід зазначити, що механізм нарощування ресурсного потенціалу аграрних формувань тісно переплітається з механізмом сталого

розвитку всього АПК. Ці механізми, на думку В. Кушилїнана та Н. Волгіна, включають два органічно взаємопов'язаних блоки: механізм ринково-конкурентної самоорганізації відтворення на всіх рівнях АПК і систему державного регулювання і підтримки його стійкого розвитку [4].

Література:

1. Кравців В.С. Екологічна безпека як об'єкт регіональної політики / В.С. Кравців // Регіональна економіка. – 1999. – № 1. – с. 124-134.
2. Экономика предприятия: [учеб. пособие] / Под общ. ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. – 632 с.
3. Садеков А.А. Управление предприятием в условиях кризиса: [монография] / А.А. Садеков, В.В. Цурик. – Донецк: ДонГУЭТ, 2006. – 178 с.
4. Государственное регулирование рыночной экономики: Учебник для вузов // Под общ.ред. В.И. Кушлина, Н.А. Волгина. - М.: ОАО «НПО «Экономика», 2000. - 735 с.
5. Фонотов А.Г. Россия: от мобилизационного общества к инновационному / А.Г. Фонотов. - М.: Наука, 1993. - 272 с 335.
6. Райзберг Б.А. Рыночная экономика: Учебное пособие. 2-е изд., доп. и испр./ Б. А. Райзберг - М.: Экономика, 1995. - 456 с.